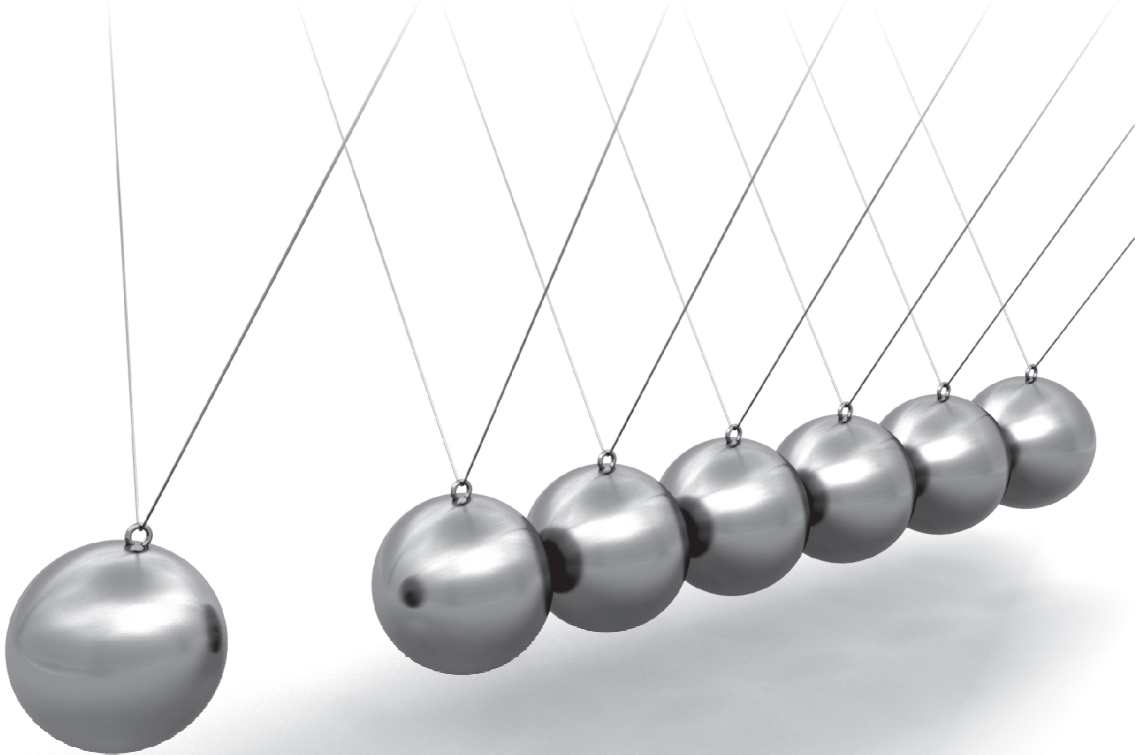

Етика и истина у доба кризе

Ненад Цекић (уредник)

1838

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Филозофски факултет, Универзитет у Београду | 2021

1838

Е

**ТИКА И ИСТИНА
У ДОБА КРИЗЕ**

Зборник радова

Ненад Цекић (уредник)

Едиција *Човек и друштво у време кризе*

Етика и истина у доба кризе

Зборник радова

Ненад Цекић (уредник)

Београд 2021.

Издавач

Универзитет у Београду – Филозофски факултет

Чика Љубина 18–20, Београд 11000, Србија

www.f.bg.ac.rs

За издавача

Проф. др Миомир Деспотовић,

декан Филозофског факултета

Рецензенти

Проф. др Небојша Кујунџић,

University of Prince Edward Island, Канада

Др Борис Милосављевић,

Балканолошки институт САНУ, Београд

Проф. др Војислав Божичковић,

Филозофски факултет Универзитета у Београду

Лектор

Невена Мрђеновић

Дизајн корица

Ивана Зорановић

Припрема за штампу

Досије студио, Београд

Штампа

ЈП Службени гласник, Београд

Тираж

200

ISBN 978-86-6427-184-4

Овај зборник је настао у оквиру научноистраживачког пројекта
Човек и друштво у време кризе, који финансира
Филозофски факултет Универзитета у Београду.

САДРЖАЈ

- 7 | *Ненад Цекић*
Уводна реч
- 1. Етика у време кризе**
- 11 | *Јован Бабић*
Логика катастрофе – дубинска логика стварности
(Неколико опаски о садашњој пандемији)
- 31 | *Ненад Цекић*
Вакцинација и аргументација
- 43 | *Иван Младеновић*
Нормативност давања савета
- 59 | *Александар Добријевић*
Да ли је „езотерички морал” оксиморон?
- 2. Реконструкција кризе**
- 69 | *Небојша Грубор*
Хајдегеров етика
- 83 | *Миланко Говедарица*
Песимизам и оптимизам у кризним стањима
- 97 | *Мирослава Трајковски*
Човек који је дефинисао истину и лавовска криза
- 111 | *Андреј Јандрић*
Монтењ и куга
- 3. Истина у време кризе**
- 127 | *Живан Лазовић*
Епистемичка одговорност у контексту друштвене кризе
- 139 | *Драјо Бурић*
Поверење, ауторитарни режим и криза

- 153 | *Љиљана Рагеновић, Петар Нуркић*
Епистемички ауторитет и реторичке стратегије
у кризним околностима
- 181 | *Машан Бојдановски*
Скептицизам и криза критеријума
- 193 | *Ивана Јанковић, Миљан Васић*
Епистемички патернализам у доба кризе

4. Наука у време кризе

- 219 | *Душко Прелевић*
Модалност и епидемиолошки модели
- 235 | *Миљана Милојевић*
Друштвено проширена когниција и ковид-19 пандемија
- 255 | *Александра Зорић*
Истина у доба кризе – странпутице псеудонауке
- 271 | *Моника Јовановић*
Кризе, мисаони експерименти и фикција:
моралне интуиције између теорије и праксе

Љиљана Раденовић*

Петар Нуркић**

ЕПИСТЕМИЧКИ АУТОРИТЕТ И РЕТОРИЧКЕ СТРАТЕГИЈЕ У КРИЗНИМ ОКОЛНОСТИМА

Апстракт: У овом раду испитаћемо како се експерти одређених епистемичких мрежа понашају у околностима кризе. Користећи кризне ситуације изазване пандемијом вируса А h1n1 и SARS-CoV-2 показаћемо како експерти користе реторичке стратегије за учвршћивање сопственог епистемичког ауторитета. Кроз четири различите, али међусобно повезане реторичке стратегије епистемички субјекти који представљају експерте у одређеним научним дисциплинама и институцијама учвршћују свој епистемички ауторитет, одређују начине на које ће њихову експертизу опажати други епистемички субјекти и утичу на степен поверења који други епистемички субјекти имају у њих. Експерти користе две интерно усмерене стратегије, (1) пружајући разлоге зашто су гаранције које нуде рационалне и (2) наглашавајући сопствене нормативне одговорности. Такође, користе две екстерно усмерене реторичке стратегије, уз помоћ којих учвршћују сопствени епистемички ауторитет преко (3) оспоравања стручности других експерата и (4) изношењем сумњи о мотивима поступања других епистемичких експерата.

Кључне речи: Епистемичке мреже, епистемички експерти, епистемички ауторитет, реторичке стратегије.

1. Увод

У овом раду усредсредићемо се на улогу коју епистемички субјекти и експерти имају у оквиру одређених епистемичких мрежа. Контекст кризе у оквиру којег ћемо посматрати понашање

* Редовни професор, 1972, Одељење за филозофију, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, lradenovic72@gmail.com

** Истраживач-приправник, 1991, Институт за филозофију, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, petarnurkic91@gmail.com

епистемичких субјеката чини ово истраживање значајним, како за успостављање норми комуникације између експерата у оквиру мреже, тако и за информисање шире, неекспертске јавности о адекватним начинима тумачења изјава епистемичких експерата. Криза представља контекст изазван догађајима који ремете постојећу организацију и конвенције унутар неке епистемичке мреже (Hoffman, 1999). У кризним ситуацијама постављају се питања о постојећим институционализованим правилима, нормама и претпоставкама. Догађаји који изазивају кризе настају услед различитих друштвених фактора, регулаторних промена и инцидената (међу које можемо сврстати и природне катастрофе попут поплава, земљотреса и пандемија). Током кризних ситуација централни актери, односно епистемички експерти, покушавају да кроз разноврсне активности одбране или поврате легитимитет институционалних пракси које су се нашле у средишту спорних догађаја који су изазвали дату кризу (Jarrperson, 1991). Један од кључних аспеката кризе унутар неке епистемичке мреже представља слика коју о поменутој епистемичкој мрежи имају епистемички субјекти који јој припадају (организације, регулатори, инвеститори, корисници). Криза настаје када су исходи неког догађаја у супротности са очекивањима епистемичких субјеката и када епистемички експерти нису у стању да предузму акцију којом би избегли негативне исходе датог догађаја (Scott, 2001).

У даљем раду, под термином „епистемички експерти” подразумеваћемо централне актере кризних околности, било да су они научници чији се епистемички ауторитет темељи на специфичним експертским способностима или друштвено-политички регулатори са приступом доношењу одлука које непосредно утичу на улоге осталих субјеката. Под термином „епистемички субјекти” подразумеваћемо ширу јавност погођену кризним околностима чију улогу одређују одлуке које доносе експерти¹.

Истраживања су показала да током кризе епистемички субјекти престају да сматрају легитимним постојећа правила, норме и претпоставке (Sine и David, 2003: 186). Будући да *status quo* не представља прихватљиву опцију и да није могуће контролисати исходе догађаја који су проузроковали кризну ситуацију, епистемички експерти прибегавају реторичким оправдањима. Због тога ћемо истраживање

1 „Епистемички субјект” представља кровни појам који се односи и на епистемичког експерта. Појмовним раздвајањем експерата у односу на субјекте идентификоваћемо централне актере унутар епистемичке мреже.

усредсредити на дискурзивне околности у којима се епистемички експерти и њихова стручност налазе. Ближе речено, усредсредити се на улогу коју језик има у обликовању перцепције догађаја у друштву као и покушајима епистемичких експерата да сачувају или поврате поверење осталих епистемичких субјеката у датом контексту. Епистемички експерти уз помоћ реторичких стратегија утичу на институционалну структуру епистемичких мрежа као и на учвршћивање сопственог епистемичког ауторитета. Епистемички ауторитет представља поверење које епистемички субјекти унутар мреже имају у експерте, као и веровања која субјекти формирају о способностима експерата. Епистемички ауторитет утиче на степен поузданости информација које експерти пружају, односно меру у којој ће субјекти дати информације сматрати поузданим и поступати спрам препорука експерата (Kruglanski, et al., 2009).

Овим истраживањем покушаћемо да испитамо два централна питања. На почетку ћемо се из перспективе анализе епистемичких мрежа бавити тиме како, у кризним ситуацијама, епистемички експерти одбрану мреже реализују кроз покушаје очувања властите позиције експерата, а не кроз покушаје очувања постојећих пракси унутар мреже. На основу оваквих теоријских разматрања ћемо, у оквиру првог централног питања, испитати да ли експерти користе реторичке стратегије да би учврстили епистемички ауторитет и даље допринели очувању експертске улоге, чак и када постојеће праксе више нису прихватљиве. Добијени резултати омогућиће нам да закључимо да ли опстанак неке епистемичке мреже зависи од очувања постојећих пракси и норми или од очувања улоге коју експерти заузимају унутар дате мреже. Даље, претпоставке о условљености епистемичког ауторитета реторичким стратегијама доприносе јаснијем сагледавању фактора од којих зависи епистемички ауторитет неког експерата. Стога ћемо у оквиру другог централног питања испитивати начин на који експерти користе реторичке стратегије да би манипуласали одговорношћу. Ближе речено, испитиваћемо како епистемички експерти, путем реторичких стратегија, усмеравају одговорност и идентификују чиниоце који су одговорни за грешке. На крају ћемо прокоментарисати како улога епистемичких експерата одређује исходе кризних ситуација. Ближе речено, осврнућемо се на улогу коју самоприписивање епистемичког ауторитета има у дисфункционалности епистемичких мрежа које се суочавају са кризном ситуацијом.

Најпре ћемо представити теоријску позадину истраживања (на основу које смо издвојили централна истраживачка питања): епистемичке мреже и улоге које епистемички субјекти заузимају унутар њих, однос реторичких стратегија и унутрашње организације дате епистемичке мреже и епистемички ауторитет. Након тога ћемо представити емпиријску позадину истраживања, метод и анализу података. На крају ћемо представити и образложити резултате истраживања и пружити могуће смернице за даља истраживања.

2. Теоријска позадина

2.1. Епистемичке мреже и епистемички експерти

Епистемичке мреже (или епистемички оквири) пружају средства за разумевање односа између епистемичких субјеката (Zollman, 2007). Епистемички субјекти чине елементе једне епистемичке мреже. Однос између епистемичких субјеката одређен је њиховим вештинама, веровањима и вредностима али и епистемичким правилима контекста у којем се налазе. Епистемичке мреже се заснивају на комуникацији између епистемичких субјеката, било да је она вербална, невербална или на другачији начин успостављена спрам одређених епистемичких правила специфичних за дати контекст (Zollman, 2010). Епистемичке мреже пружају увид у односе између епистемичких експерата и осталих епистемичких субјеката. На основу тог увида можемо образовати моделе који нам помажу у предвиђању исхода датог контекста (у нашем случају кризе изазване пандемијом) и улога које ће епистемички субјекти након тога задржати или променити (Shaffer и Graesser, 2010; Shaffer et al., 2009). Специфични индикатори епистемичких мрежа (попут често употребљаваних појмова или, у нашем случају, реторичких стратегија) указују на одређене начине комуникације између субјеката. Индикаторе можемо да групишемо у епистемичке чворове које након тога можемо да групишемо у комуникационе обрасце (Bala и Goyal, 1998). Учесталост изношења реторичких тврдњи у специфичним околностима представља један такав образац.

За потребе моделовања неке епистемичке мреже неопходно је одредити јединицу анализе (Krippendorff, 2004). Како бисмо одредили јединицу анализе потребно је узети било који део комуникације између епистемичких субјеката и разложити га на смислене

делове (инстанце). За потребе нашег истраживања као јединицу анализе издвојићемо *реторичке стратегије* које епистемички експерти користе приликом комуникације са осталим епистемичким субјектима унутар мреже. Овакав приступ нам омогућава да образложимо моделе различитих врста односа унутар мреже и у ширем смислу испитамо да ли се одређени начини разумевања информација – у оквиру одговора које експерти дају на питања осталих епистемичких субјеката и експерата – подударују са изворима информација или везама између веровања која субјекти формирају. Штавише, оно што је од значаја за наше истраживање јесте да таква анализа може пружити увид у успешност стратегија које експерти користе да би учврстили свој епистемички ауторитет – на пример, тврдње о поузданости извора информација могу бити прилично тривијалне (попут „изгледа добро”) или софистицираније (попут „користили су научни метод”). Разумевање епистемичких чворова односно стратегија које експерти користе приликом комуникације пружа увид у значајне аспекте епистемичких мрежа које бисмо пропустили када бисмо се усредсредили искључиво на поузданост извора информација. Када посматрамо комуникацију између епистемичких субјеката унутар мреже битно је да покушамо дубље да разумемо контекст који условљава поделу улога између субјеката. На овај начин добијамо увид у позадинску мотивацију комуникације између експерата и осталих епистемичких субјеката. Циљ овакве анализе је да разумемо шири контекст који одређује улоге експерата који представљају извор информација на основу којих субјекти формирају своја епистемичка опредељења. Одлуке које субјекти доносе у односу на изворе информација, и начин на који концептуализују сложеност тих информација, пресудне су за предвидивост исхода одређене кризне ситуације. Стога, иако је поузданост информација које експерти пласирају битна, прекомерно ослањање на тако тривијалну епистемичку динамику може преусмерити фокус на мање значајне аспекте епистемичких мрежа (Goldman, 1999).

За потребе нашег истраживања употребићемо скуп одговора које експерти дају на питања осталих епистемичких субјеката и експерата и на њега применити квалитативну анализу садржаја (која је дефинисана у поглављу *Метод*). На тај начин добићемо одговоре на истраживачка питања постављена у уводном разматрању рада и продубити разумевање епистемичког ауторитета експерата у мрежи и утицаја који улога експерта има на исходе кризних ситуација.

2.2. Реторичке стратегије и унутрашња организација епистемичких мрежа

Разлика између одређеног догађаја који узрокује промену постојећих пракси, норми и претпоставки, и кризе унутар неке епистемичке мреже се огледа у томе што криза представља далеко комплекснији изазов због размере субјеката укључених у њу (Golsorkhi et al., 2009: 782). Претходно установљене праксе унутар епистемичких мрежа погођених кризом могу доживети неуспехе таквих размера да експертима неће бити епистемички исплативо да их и даље одржавају или бране. Међутим, реконфигурација постојеће организације унутар мреже представља претњу по очување улоге епистемичког експерта (Hoffman, 1999: 353). У околностима кризе пред епистемичке експерте су постављени далеко строжи стандарди него пред остале епистемичке субјекте. Услед таквог притиска експерти прибегавају одбрани својих улога и епистемичког ауторитета како би контролисали исходе кризне ситуације и након тога, захваљујући улози коју су успели да очувају, могли да обликују нове и прикладније норме, правила и структуру мреже (Graffin et al., 2013). Централизованост епистемичких експерата унутар мреже представља кључни структурни фактор који експертима омогућава да задрже постојеће праксе. Различита истраживања показују да очување постојећих епистемичких пракси унутар мреже директно зависи од друштвеног и институционалног положаја епистемичких експерата (Maguire и Hardy, 2009; Micelotta и Washington, 2013). Уколико посматрамо експерте укључене у поменута одбрамбена настојања да задрже постојеће праксе, можемо приметити учестало изношење тврдњи о количини знања и способностима које поседују. Овакво самоприписивање стручности има за циљ да остали епистемички субјекти прихвате тумачење кризне ситуације које експерти нуде (Lesfrud и Meyer, 2012). У овом истраживању ћемо размотрити управо оне ситуације у којима су епистемички субјекти преиспитивали оправданост одређених пракси и поступака епистемичких експерата, а експерти се налазили у позицији одбране свог ауторитета као одговора на ова преиспитивања. У таквим околностима епистемички експерти износе реторичке тврдње (које представљају нашу јединицу анализе) како би учврстили сопствени епистемички ауторитет.

Реторику можемо дефинисати као вештину убеђивања уз помоћ аргументације која има за циљ остваривање интереса актера који је користе (Zanoni и Janssens, 2004: 59). Реторичке стратегије представ-

љају користан инструмент за одређивање начина на који ће поједини друштвени фактори, идеје, уређења и норме бити опажани од стране епистемичких субјеката (Warnick, 2000). Кроз коришћење реторичких стратегија експерти представљају одређене поступке као морално прихватљиве, неопходне, узајамно корисне и рационалне за циљну групу односно субјекте у епистемичкој мрежи. Исто тако, поступци других могу бити приказани као штетни, неразумни и морално неприхватљиви (Vaara et al., 2006: 794). На овај начин уз помоћ реторике експерти „конструишу” истину кроз постизање консензуса у погледу поступака које пропагирају као (не)прихватљиве (Warnick и Kline, 1992). Реторичке стратегије омогућавају флексибилност и при одређивању тога шта је „истина” у односу на специфичне околности у којима се епистемички субјекти налазе. Ова флексибилност се темељи на повезивању искустава у погледу претходног сличног догађаја и позивању на „шире сагледавање” кризне ситуације. Позивање на шире сагледавање ситуације укључује стратегије попут реторичке дисоцијације која има за циљ прикупљање подршке за специфично тумачење контекста које епистемички експерт нуди (Golant et al., 2015). Досадашња истраживања су показала да су реторичке стратегије користан механизам у обликовању исхода супротстављених тумачења између експерата и осталих епистемичких субјеката али такође спрам експерата међусобно (Creed et al., 2002; Hardy et al., 2000).

2.3. Епистемички ауторитет

Како бисмо одговорили на питања постављена у претходном поглављу и боље разумели реторичке стратегије које епистемички експерти користе у околностима кризе битно је описати феномен епистемичког ауторитета. У области социјалне психологије постоји доста истраживања на тему епистемичког ауторитета (Kruglanski, 1989, 2009). Међутим, за потребе овог истраживања усредредићемо се на специфичну улогу коју епистемички ауторитет заузима у околностима кризе унутар епистемичких мрежа. Епистемички ауторитет се темељи на начину опажања стручности и поверењу које епистемички субјекти имају у експерта који пружа информације и тумачи дате околности. Епистемички ауторитет је условљен бројним друштвеним факторима и одређује меру у којој ће информације које експерт пружа бити сматране поузданим и подобност експерта да у сличним будућим околностима буде извор информација (Kruglanski et al., 2005).

Постоје шири и ужи оквири унутар којих можемо анализирати епистемички ауторитет. Ауторитет родитеља или свештеника (уколико смо религиозни) обухвата разноврсне животне околности и сматрамо га поузданим извором информација када су нам потребни савети за суочавање са мањим и већим препрекама на које наилазимо у свакодневном животу. Са друге стране, епистемички ауторитет стручњака као што су пулмолози, вирусолози и епидемиолози није примењив на широк домен свакодневних животних околности већ на експертске домене пулмологије, вирусологије и епидемиологије. Штавише, епистемички ауторитет различитих експерата може варирати и произвести епистемичку атмосферу у којој неки експерти поседују већи ауторитет него други. Оваква хијерархија епистемичког ауторитета постаје значајна у околностима кризе. Експерти који поседују већи епистемички ауторитет биће у прилици да први пруже тражене информације и да на тај начин имају приоритет при обликовању начина на који ће остали епистемички субјекти опажати околности у којима се налазе. Осим тога, експерти утичу на начин на који остали субјекти формирају веровања, на степен поверења које ће субјекти имати у струку, као и на вероватноћу остварења жељеног исхода кризне ситуације спрам препорученог понашања (Bar, 1999).

Реторичке стратегије представљају само један од начина на који експерти остварују епистемички ауторитет (Edmundson, 1984; Nelson et al., 1987). Међутим, за потребе овог истраживања оне су адекватна јединица анализе путем које ћемо испитивати како експерти заузимају привилеговану позицију која им омогућава наметање сопственог тумачења комплексних околности кризе унутар епистемичке мреже. Анализа коју ћемо понудити разоткрива бројне начине на које експерти задржавају или покушавају да поврате епистемички ауторитет, било да се ради о наметању епистемичких обавеза осталим субјектима унутар мреже, приписивању одговорности или убеђивању других у сопствени епистемички кредибилитет и валидност тумачења која износе.

3. Метод

За анализу прикупљених података користили смо квалитативни приступ анализе садржаја. Били смо нарочито усредсређени на реторичке стратегије садржане у јавним изјавама епистемич-

ких експерата, пратећи сличне анализе постојећих истраживања (Brown et al., 2012; Erkama и Vaara, 2010, Green et al., 2009). Кризне ситуације омогућавају јединствену прилику за проучавање улоге епистемичких експерата у реконфигурацији епистемичких мрежа услед новонасталих околности. Како бисмо посматрали улоге експерата у току криза изазваних пандемијама вируса A h1n1 и SARS-CoV-2 усредсредили смо се на 14 централних актера чије су одлуке непосредно утицале на обликовање јавног мишљења и исходе кризних околности у периоду од 2009. до 2010. године (криза 1) као и у периоду од 2019. године до краја 2020. године (криза 2). Да бисмо се усредсредили само на анализу реторичких стратегија које експерти користе у циљу очувања властитог ауторитета чак и када постојеће праксе више нису прихватљиве, за анализу смо одабрали оне догађаје у којима су епистемички субјекти преиспитивали постојеће праксе и одлуке епистемичких експерата (тако показавши да праксе у питању престају да буду прихватљиве) и посматрали реторичке стратегије које у том случају експерти користе. Како бисмо дошли до пригодног узорка изјава које су давале епистемички експерти током кризе, усредсредили смо се на 10 кључних догађаја у оквиру две споменуте кризне ситуације. Табела 1. садржи преглед имена епистемичких експерата на које ћемо се фокусирати, институције којима су припадали током кризних околности, догађаје (ближе наведене у поглављима Друштвени контекст 1 и Друштвени контекст 2) у којима су учествовали као и тренутне улоге које заузимају. Актере (епистемичке субјекте) наведене у Табели 1. сматрамо централним актерима (епистемичким експертима) због улога које су заузимали унутар институција (епистемичких мрежа) којима су припадали током кризних околности. Поменуте улоге су омогућиле експертима да непосредно утичу на исходе кризних околности као и на поступке и формирање веровања осталих епистемичких субјеката.

Табела 1.

<i>Еписџемички експерт:</i>	<i>Институција којој припадају:</i>	<i>Догађаји у току кризе у које су били укључени:</i>	<i>Тренутна улога:</i>
<i>Предраг Кон</i>	Радна група за борбу против епидемије/ Кризни штаб за сузбијање заразне болести ковид-19	Догађај 1, Догађај 2, Догађај 4, Догађај 6	Санитетски потпуковник Војске Србије
<i>Бранислав Тиодоровић</i>	Радна група за борбу против епидемије/ Кризни штаб за сузбијање заразне болести ковид-19	Догађај 1, Догађај 6;	Пензионисан
<i>Томица Милосављевић</i>	Министарство здравља	Догађај 1, Догађај 3	Пензионисан
<i>Светлана Вукајловић</i>	РЗЗО (Републички завод за здравствено осигурање)	Догађај 3	Није познато
<i>Смиљка Милеуснић Аџић</i>	Југохемија	Догађај 3	Власник „SINEKS MEDICAL DOO”
<i>Владимир Грвара</i>	Југохемија	Догађај 3	Генерални директор компаније „Celtis Pharm”
<i>Љубомир Павићевић</i>	Детап	Догађај 3	Специјалиста оториноларингологије у „Alfa Medica”
<i>Тајјана Шийеић</i>	АЛИМС	Догађај 3	Директорка Фармацеутске коморе Србије
<i>Александар Вучић</i>	Председништво Републике Србије	Догађај 4, Догађај 7, Догађај 8	Председник Републике Србије
<i>Златибор Лончар</i>	Министарство здравља	Догађај 6	Министар здравља
<i>Ана Брнабић</i>	Влада Републике Србије	Догађај 9	Премијерка у Влади Републике Србије
<i>Бранимир Несћоровић</i>	Кризни штаб за сузбијање заразне болести ковид-19	Догађај 4	Специјалиста пулмологије и алергологије у Универзитетској деџој клиници „Тиршова”
<i>Дарија Кисић Тейавчевић</i>	Кризни штаб за сузбијање заразне болести ковид-19	Догађај 6, Догађај 9, Догађај 10	Министарка за рад, запошљавање, борачка и социјална питања
<i>Зоран Гојковић</i>	Покрајински секретаријат за здравство	Догађај 5, Догађај 6	Покрајински секретар за здравство

3.1. Кључни догађаји криза и дефинисање релевантног оквира за узорковање података

Како би се дефинисао скуп релевантних изјава за анализу садржаја, најпре су идентификовани они догађаји који представљају спорне тренутке у којима епистемички субјекти преиспитују епистемичке експерте, чиме је назначено да постојеће праксе епистемичких експерата и њихових институција више нису прихватљиве. Затим су посматране изјаве које епистемички експерти дају као одговор на оваква преиспитивања.

Као кључни догађај кризе изазване вирусом А h1n1 издвајамо спорно склапање уговора о набавци вакцина са швајцарском фармацеутском компанијом „Новартис” што је касније проузроковало остале контроверзе и епилог саслушавања и хапшења централних актера у Специјалном тужилаштву за организовани криминал. Конференцију за штампу, одржану у Председништву Републике Србије 24. фебруара 2020. године, сматрамо кључним догађајем кризе изазване вирусом SARS-CoV-19. Овај догађај узроковао је јавну забринутост, осуду и губитак поверења од стране осталих епистемичких експерата и субјеката. Спрам ових догађаја, изабрали смо период у трајању од 22 месеца, од 11. новембра 2009. до 11. августа 2011. године, за прикупљање података у вези са кризом изазваном „свињским” gripом и период у трајању од 10 месеци, од 24. фебруара 2020. до 24 новембра исте те године, за прикупљање података у вези са кризом изазваном корона вирусом. У наредна два поглавља описани су друштвени контексти ова два релевантна временска оквира, као и специфични догађаји у којима су централни епистемички експерти (из Табеле 1.) учествовали.

3.1.1. Друштвени контекст 1: криза изазвана вирусом А h1n1

Пандемија грипа означеног као А h1n1, познатијег као свињски или мексички грип, у Србији је 2009/2010. године била означена као централни здравствени проблем. Први смртни случај изазван свињским gripом је забележен 21. октобра, а до краја пандемије потврђено је 137 смртних случајева. Добио је назив „свињски” јер је у циркулацију међу људе дошао након рекомбинације са свињским вирусом, док је назив „мексички” добио по држави у којој је потврђен први случај заразе.

Догађај 1: Месец дана након што је Парламентарна скупштина Савета Европе усвојила резолуцију у којој је назначено да су Светска здравствена организација (СЗО) и друге европске здравствене

институције под утицајем фармацеутских компанија преувеличале распрострањеност вируса (Wodarg, 2009), епидемиолог Предраг Кон позвао је грађане да се вакцинишу против грипа А h1n1. Овај поступак не би био споран да и сам Кон није признао да је „ово била изузетно блага пандемија” (РТС, 7. 6. 2010.). Његовој оцени придружили су се и министар здравља Томица Милосављевић и члан Радне групе за борбу против пандемије, Бранислав Тиодоровић.

Дорађај 2: После непуних месец дана вакцинације, већ 12. јануара 2010. године, Влада Републике Србије доноси одлуку да обустави увоз нових вакцина, а уговор са швајцарском фармацеутском компанијом „Новартис” раскинут је у фебруару исте године. Председник Радне групе за пандемију, др Предраг Кон, поднео је оставку на ту функцију на последњем састанку групе одржаном крајем јануара, али она није прихваћена. Епидемиолог је понудио оставку јер се до тог тренутка вакцинисало само 148.000 особа, уместо милион колико је очекивао.

Дорађај 3: Током лета 2011. године у медијима су се појавиле информације да су почела саслушања због сумњи на злоупотребе приликом набавки вакцина, да би у септембру Специјално тужилаштво за организовани криминал поднело и кривичне пријаве против осам особа. На тај начин „Југохемија фармација” и „Детап”, као посредници у набавци вакцина, прибавили су имовинску корист од 855.600 евра, односно 420.000 евра и 15 милиона динара, док је буџет Србије оштећен за приближно 1.270.000 евра. У септембру те године ухапшени су тадашња директорка Републичког завода за здравствено осигурање (РЗЗО) Светлана Вукајловић, директорка „Југохемије” која се бавила увозом и дистрибуцијом вакцина, Смиљка Милеуснић Аџић, директор компаније „Југохемија фармација” Владимир Гавара, као и директор посредничке фирме „Детап” Љубомир Павићевић. Већина њих у притвору је задржана до маја 2012. године, када су уз положену кауцију пуштени да се бране са слободе. Овај случај је најпре са Специјалног прешао у Више тужилаштво у Београду, да би напослетку тужилац одустао од свих навода оптужнице.

СЗО је у августу 2011. године прогласила крај пандемије грипа А h1n1 уз констатацију да су се последице вируса показале блажим него што се страховало. Британски посланик Пол Флин (Paul Flynn), који је за Савет Европе састављао извештај о пандемији, рекао је за ВВС да је СЗО „направила страшну грешку” изазивајући панику, што је довело до огромног и непотребног трошења новца за лекове и вакцине, али и великих зарада у фармацеутској индустрији. Из СЗО су одбацили оптужбе да су одлуке доносили под утицајем моћних фармацеутских компанија.

3.1.2. Друшћивени конћекст 2: криза изазвана вирусом SARS-CoV-2

Пандемија ковида-19 је пандемија болести коју карактеришу инфекција дисајних путева корона вирусом и упала плућа. Епидемија је проглашена почетком децембра 2019. у граду Вухан у централној Кини. Обољење изазива вирус породице вируса корона под називом SARS-CoV-2, што представља друго ширење инфективне болести из ове групе вируса, након епидемије SARS-а 2002. и 2003. године. Пренос SARS-CoV-2 вируса са човека на човека потврдила је Светска здравствена организација 23. јануара 2020. године, а пандемију је прогласила 11. марта. Пандемија је захватила 185 од 193 (95,8%) држава чланица Уједињених нација (УН) и обе државе посматраче Генералне скупштине УН (JHU, 2020).

Пандемија ковида-19 проширила се и на Србију 6. марта 2020. Први случај, у Бачкој Тополи, потврдио је министар здравља, Златибор Лончар (Reuters, 2020). Петнаестог марта 2020. проглашено је ванредно стање на територији целе државе. Затворене су школе и универзитети, забрањена масовна окупљања, а три дана касније уведен је полицијски час, први пут на територији Србије после Другог светског рата. Министар Златибор Лончар је 20. марта 2020. прогласио епидемију од већег епидемиолошког значаја. Истог дана је забележен први смртни случај (РТС, 2020). За потребе збрињавања пацијената су формиране бројне привремене болнице, укључујући и оне у објектима као што су Београдски и Новосадски сајам, Београдска арена и Спортски центар Чаир. Шестог маја Народна скупштина Републике Србије укинула је ванредно стање. У склопу проглашења епидемије од посебног епидемиолошког значаја, која није укинута, остале су ванредне мере које су донете у циљу спречавања епидемије у Републици Србији, а неке мере ће бити ублажене у зависности од епидемиолошке ситуације.

Дорађај 4: 26. фебруара 2020. године одржана је конференција за штампу у Председништву Републике Србије током које су пулмолог Бранимир Несторовић, председник Србије Александар Вучић, епидемиолог Предраг Кон и директор инфективне клинике Мијомир Пелемиш, давали спорне и непроверене информације (за које се касније испоставило да су нетачне) у вези са вирусом SARS-CoV-19.

Дорађај 5: 16. марта 2020. године, покрајински секретар за здравство, Зоран Гојковић, током конференције за штампу износи (како се касније испоставило) нетачне информације о броју доступних тестова за откривање инфекција вирусом SARS-CoV-19.

Догађај 6: 31. марта исте године, Кризни штаб за сузбијање заразне болести ковид-19, шаље корисницима одређених мобилних оператера поруку садржаја: „Ситуација је драматична. Приближавамо се сценарију из Италије и Шпаније. Молимо Вас да останете код куће.”

Догађај 7: 10. јуна 2020. године организована је фудбалска утакмица између Партизана и Црвене Звезде којој је присуствовало око 20.000 људи.

Догађај 8: 21. јуна исте године председник Републике Србије, Александар Вучић, доноси одлуку о расписивању парламентарних избора.

Догађај 9: 13. октобра 2020. године, новинари БИРН-а откривају да су епидемиолошкиња и чланица Кризног штаба, Дарија Кисић Тепавчевић, и премијерка Републике Србије, Ана Брнабић, износиле (како се касније испоставило) нетачне податке о броју преминулих и заражених током пандемије ковид-19. Информације које су представљене јавности нису биле идентичне са подацима у табелама информационог система ковид-19.

Догађај 10: 2. новембра исте године, чланица Кризног штаба (која је у међувремену постала министарка за рад, запошљавање, борачка и социјална питања) учествује у јавном отварању тржног центра „Галерија”. Истог месеца дозвољено је организовање манифестације „Црни петак”, у тржним центрима широм Србије, након чега је забележен велики пораст броја заражених корона вирусом.

3.2. Процедура узорковања података

Јавне изјаве у вези са кризним околностима изазваним пандемијама прикупљали смо из извора електронских медија. Узорковали смо изјаве које су давале епистемички експерти у току 22 месеца првог кризног контекста и током 10 месеци другог кризног контекста. Посматрали смо изјаве свих експерата наведених у Табели 1. у вези са догађајима у које су били укључени а који су такође наведени у истој табели. Податке из извора електронских медија смо прикупљали користећи апликације Istinomer Proveri Me! и FAKE NEWS tragač, браузер news.google који припада истоименој компанији и интернет страницу FactCheck.org. Неки од домаћих медија које смо користили за потребе анализе су: „РТС”, „Блиц”, „Политика”, „Press”, „N1”, „Данас”, „Б92”, „Телеграф”, „Ало!”, „Курир”, „Време”, „DW (српски)”, „BBC (српски)”. Неки од иностраних медија чије смо вести у вези са кризним околностима у Србији изазваним пандемијом анализирали су „The

Guardian”, „Bild”, „BZ Berner Zeitung”, „Der Spiegel”. Свеукупно, прикупили смо 103 релевантна медијска чланка из којих смо узорковали 169 директних изјава које су износили епистемички експерти наведени у Табели 1. Изјаве смо касније редуковали на 73 релевантне, због поновљених садржаја и периферних информација. Извори које смо користили у прикупљању података били су довољни како би наша анализа имала потребну ширину и дубину. Дакле, анализа садржаја је вршена на финалном скупу од 73 изјаве епистемичких експерата.

4. Резултати истраживања

У Табели 2. издвојене су реторичке стратегије експерата као и по две репрезентативне тврдње за сваку од стратегија, једна из прве кризне ситуације (A h1n1) а друга из друге релевантне кризне ситуације (SARS-CoV-19).

Табела 2.

<i>Реторичке стратегије:</i>	<i>Репрезентативни наводи из изјављача:</i>
<p><i>Интерно усмерена стратегија 1: Рационализација јужних јараницја</i></p>	<p>Криза 1: „Ја сам питао оне који то боље знају од вас и од мене. Питао сам стручњаке, епидемиологе и инфектологе у мојој земљи, онда сам питао стручњаке на светском нивоу, и сад ме ви... шта хоћете да кажете, да смо ми донели погрешну одлуку да се вакцинишемо?” Томица Милосављевић, Министарство здравља. („Transkript prve epizode”, 2011)</p> <p>Криза 2: „Ми смо имали један начин рационалног размишљања у периоду када нисмо имали довољно тестова. Треба да се схвати, стварност је таква каква јесте. У тренутку када преузимате нешто имате одређени број, имате одређен ниво заштитне опреме. Ви сада можете да изађете и да кукате пред народом: 'Немам ни тестова, немам ни заштитне опреме'. Или ћете да изађете и да кажете: 'Имамо довољно да одрадимо један посао који ће спасити животе', то смо ми урадили. И направили смо систем који је обезбеђивао у том периоду, све време на иглама чекајући и заштитну опрему, чекајући и тестове. Тај систем тада је откривао само оне који су имали тешке форме болести, имали смо преко 38 температура, да је путовао, да има контакт, да може то епидемиолошки да се утврди и само смо те тестирали. Тада је био напад, мислим напад, притисак је био, сви су хтели да се тестирају, међутим, није било тестова. Са друге стране сте имали коме треба да се да заштитна опрема, дакле онима који су највише изложени и који ће бити директно укључени, тако да смо рационално поступали. Појава заштитне опреме и појава тестова, за нас који смо у овоме је било спасење. Једноставно је то истина.” Зоран Гојковић, Покрајински секретаријат за здравство. („Testova za virus korona ima sasvim dovoljno”, 2020)</p>

<i>Рейторичке сїраїеїїје:</i>	<i>Рейрезенїїаїївни наводи из їодаїїака:</i>
<i>Инїїерно усмерена сїраїеїїја 2: Наїлашаванїе нормаїївних одїоворностїи</i>	<p>Криза 1: „Тачно је, једна од тачака дневног реда била је и моја оставка. То, међутим, нису прихватили чланови Радне групе и ја остајем на функцији председника. Иако је вирус тренутно потпуно миран у Србији, ми и даље имамо спорадичне случајеве обољевања и, нажалост, смртне исходе. Тако да у таквој ситуацији човек не може да се повуче иако можда то жели, јер борба против вируса који и даље циркулише представља борбу за животе људи.” Предраг Кон, Радна група за борбу против пандемије („Vakcinacija propala, a Kon ostaje”, 2010)</p> <p>Криза 2: „Ја ћу да носим одговорност. Ја мислим да против мене постоји једно 150 кривичних пријава. Спреман сам по свакој да носим одговорност. Спреман сам да носим одговорност политичку и сваку другу због овога. Једино је важно да никада не носе одговорност лажови који измишљају број мртвих, лажови који говоре да неко држи мере и полицијски сат зато што воли да проводи диктатуру и ја немам проблем ни са тим. Моје средње име се зове одговорност. И од тога не бежим. Да доносим најтеже одлуке, али да истовремено будем крив када за нешто јесам крив.” Александар Вучић, Председништво Републике Србије („Policijski čas od petka”, 2020)</p>
<i>Екїїерно усмерена сїраїеїїја 1: Осїораванїе сїручносїїи груїїих еїїсїїемичких екїїераїїа</i>	<p>Криза 1: „То су неки, сад кад ви кажете прво да је то вакцина у којој се налази сквален који изазива аутоимуно болест ја то не бих могла, значи ја бих могла сад ту да вас изазовем да кажем докажите ми то, јер ако се нешто прочита на интернету или ако постоје различите врсте научника који имају неку своју праксу шта мисле и своје мишљење исказују путем јавног мњења то не значи да и она стручна пракса исто тако мисли. Значи, сквален који се налази у овој вакцини је кроз документацију потврђено да је безбедан и да може да буде примењен.” Татјана Шипетић, АЛИМС („Transkript prve epizode”, 2011)</p> <p>Криза 2: „Оно што треба да се зна је да у Републици Србији има 33.000 лекара. Колеге које су дале потпис на одређену изјаву, претпостављам да се разумеју и имају компетенције када су у питању заразне болести, мада међу њима нема ни имунолога, ни епидемиолога ни ифектолога. Претпостављам да имају компетенције када су дали за право да изнесу критике”, Дарија Кисић Тепавчевић, Кризни штаб за сузбијање заразне болести ковид-19 („Kisić Tepavčević dovela u pitanje kompetentnost 350 lekara”, 2020)</p>
<i>Екїїерно усмерена сїраїеїїја 2: Изношење сумњи у моїїиве груїїих еїїсїїемичких екїїераїїа</i>	<p>Криза 1: „Да ли је све ово пренадувано, да ли је неко на томе зарађивао – све је могуће, свака епидемија је ситуација у којој се измеша много тога... То је и медицина, политика, бизнис, економија, културолошки, социолошки проблем и у свакој епидемији неко зарађује, на вакцинама, лековима. Међутим, ја морам рећи, ми смо морали да будемо спремни.” Бранислав Тиодоровић, Радна група против пандемије („Pandemija i Srbija”, 2010)</p>

<i>Реторичке стратегије:</i>	<i>Рејзентивни наводи из њој:</i>
<i>Експертно усмерена стратегија 2: Изношење сумњи у мојим друшћим епистемичким експертима</i>	Криза 2: „Иза изјаве Драгана Ђиласа вероватно стоји намера да шири панику, поручујем му да не би требало да говори о здравству, јер о томе не зна ништа. Потпредседница Странке слободе и правде Мариника Тепић долази испред нове болнице у Батајници, која је ремек-дело изградње у име једног дела тајкуна да њима прави профит, како би зарадили људи који навијају за корону.” Златибор Лончар, Министарство здравља („Ђilas ne bi trebalo da govori o zdravstvu”, 2021)

4.1. Рационализација пружених гаранција

У овој интерно усмереној реторичкој стратегији, епистемички експерти пружају рационализације гаранција које износе како би учврстили сопствени епистемички ауторитет. Ближе речено, пружају оправдања своје улоге унутар епистемичке мреже, као и оправдања улоге коју њихова институција заузима. То чине кроз повезивање средстава и циљева својих поступака у корист наглашавања сопственог знања и способности. У овој стратегији често смо суочени са изношењем „евиденције” и „чињеница” које оправдавају претходно дефинисани однос између средстава и циљева поступања епистемичких експерата. Стратегију рационализације пружених гаранција смо посматрали како код експерата чије су институције преживеле кризу тако и код оних чије су институције сносиле негативне последице проузроковане кризом. На пример, 2009. године, током суђења због спорне набавке вакцина, Светлана Вукајловић, бивша директорка РЗЗО, кроз изјаве за медије покушала је да рационализује претходно пружене гаранције, позивајући се на закон о набавкама и правилно спроведеној тендерској процедури. На тај начин, наглашавајући поштовање претходно успостављених правила унутар епистемичке мреже, епистемички експерт учвршћује свој епистемички ауторитет.

Када је 2009. нашу земљу погодила епидемија грипа, организовала сам јавну набавку вакцина преко комисије која је припремала и одобрила тендерску документацију, компанија „Glakso Smit Klajn” одустала је од учешћа у тендеру и захтевала је тајне преговоре с Владом. Такав уговор никада не бих потписала јер је био штетан по државу. „Југохемија” је била најбољи понуђач. Нисам имала никакав договор с челницима ове фирме. Када сам видела да ћемо набавити више вакцина него што је потребно, јавила сам министру здравља. („Afera vakcina”, 2015).

На сличан начин, пулмолог Бранимир Несторовић, након спорних изјава изнетих на конференцији за штампу, покушава да рационализује изнешене тврдње о вирусу SARS-CoV-19 (најсмешнији

вирус у историји, вирус који се не преноси на жене па стога могу да отпутују у шопинг у Италију) тако што оправдава везу између искоришћених средстава и циља који је желео да оствари.

Ми смо тада били у врло незгодној ситуацији. Ми тада нисмо могли да уведемо ванредно стање. Ово што се сада догађа у радњама ми не бисмо могли да издржимо тад. Ми нисмо били тад припремљени за то. Имали смо три недеље да се припремимо. Требало је спречити панику по сваку цену. Јесте била шала, али је била шала замишљена баш да релаксира људе. Ми смо успели да добијемо на времену и да не гледамо ове ситуације које смо гледали – да се бију око тоалет папира људи, и око било чега другог. („Šalom protiv sukoba oko toalet-papira”, 2020).

Оно што би требало да поступке пулмолога, а касније и члана Кризног штаба за борбу против заразне болести ковид-19, учини рационалним и очува његов епистемички ауторитет јесте пародија на рачун кризних околности која је послужила као средство за остваривање циља, односно сузбијања панике међу осталим епистемичким субјектима.

4.2. Изражавање нормативних одговорности

У овој интерно усмереној стратегији епистемички експерти наглашавају сопствене нормативне одговорности како би стекли поверење других епистемичких субјеката унутар мреже. Ближе речено, они изражавају бригу за друге тако што указују како њихови поступци одговарају постојећим нормама и одговорностима које се тичу најширег спектра епистемичких субјеката у мрежи. На пример, епидемиолог и члан Радне групе за борбу против пандемије, Предраг Кон, у изјавама за медије током 2010. године у вези са спорном набавком вакцина и недовољним бројем вакцинисаних, изражава сопствене нормативне одговорности према осталим епистемичким субјектима у мрежи. Штавише, када говори о одговорностима према осталим субјектима он наводи своју породицу и пријатеље чиме наглашава лични, емоционални, степен одговорности који га обавезује на исправно поступање.

Пред својом породицом и преосталим пријатељима стојим и даље непоколебљиво и стабилно са уверењем да је урађен један сјајан посао у коме су здравствени радници били истински хероји, а читаво друштво и Србија за свега десетак дана ће моћи да каже да је сузбила епидемију и да сачека само да истекне време од 28 дана без болести и прогласи победу. („Kon poruċio 'nazoviprijateljima”, 2020).

Када су током априла 2020. године поједини медији критиковали одлуку Владе Србије о увођењу ванредног стања и неуставно

увођење полицијског часа, неки од чланова Кризног штаба су тврдили да такво извештавање угрожава здравље грађана. Упитан да прокоментарише поменуте наводе, члан Кризног штаба Бранислав Тиодоровић употребио је реторичку стратегију којом наглашава сопствене нормативне одговорности.

Ја не знам да такав закључак постоји, мало сам изненађен. Апелујем на све редакције да схвате да смо посвећени здрављу грађана, тај посао траје 24 сата и да сви лекари падају на нос да би то могли да ураде што боље. („Тодоровић о ортуџбама”, 2020).

Ближе речено, епидемиолог Тиодоровић је нагласио нормативне одговорности епистемичких експерата који припадају његовој институцији, односно епистемичкој мрежи. На тај начин је изразио и сопствену одговорност према заштити здравља грађана и забринутост за остале епистемичке субјекте и самим тим учврстио сопствени епистемички ауторитет.

4.3. Оспоравање стручности других епистемичких експерата

За разлику од претходне две наведене стратегије, које су директно усмерене на учвршћивање ауторитета путем изношења изјава о сопственим способностима и заслуженом поверењу, епистемички експерти користе и екстерно усмерене стратегије како би учврстили сопствени ауторитет кроз оспоравања епистемичког ауторитета других. У првој од две такве реторичке стратегије епистемички експерти се усредсређују на неуспехе других експерата тако што обесмишљавају њихове поступке и стручност. На тај начин оспоравају количину знања других епистемичких експерата и утичу на поверење које ће остали епистемички субјекти имати у њих. Сведочење тадашњег министра здравља, Томице Милосављевића, током 2010. године у вези са спорном тендерском процедуром и склапањем уговора са швајцарском фармацеутском кућом „Новартис” представља један вид коришћења ове стратегије.

Нисам имао никакве везе са спровођењем тендерске процедуре у РЗЗО, од тренутка одлуке Владе 2. новембра, па до извештаја РЗЗО о спроведеном поступку. И ја као министар здравља и Влада Србије чинили смо све што је у нашој моћи да заштитимо грађане Србије, по саветима Светске здравствене организације и стручњака из Радне групе, планирањем и поступањем пре и у току пандемије у којој је умрло 140 људи, од тога десет трудних жена, а хиљаде људи лечено у интензивним негама и на респираторима. То се сада заборавља и занемарује. Многи

у овој земљи би да буду и полиција, и тужилаштво, и судије – укључујући и актуелног министра здравља. Међутим, хоћу да верујем да је заиста 2011, а не деведесет и нека. Верујем да ће правосудни органи утврдити истину. Свако нека ради свој посао. (Živanović, 2011).

Истичући како свако треба да ради свој посао, Милосављевић оспорава епистемички ауторитет експертима који га критикују. Оспоравање епистемичког ауторитета другог експерта, тренутног министра здравља, присутно је у Милосављевићевом тврђењу да би „сви..., па и актуелни министар здравља” желели да буду и полиција, и тужилаштво и судије. Имплицирајући да епистемички експерт који заузима улогу коју је он некада заузимао не ради свој посао него да се бави проблемима за које није довољно стручан, Милосављевић утиче на поверење које други епистемички субјекти имају у новог министра здравља.

Слично томе, министар здравља, Златибор Лончар, одговорио је на питање новинара о неразјашњеним околностима смртног исхода једног од пацијената примљеног у Ковид болницу, користећи управо ову реторичку стратегију.

Суштина је да је човек био на неинвазивном респиратору, имао је сатурацију 96 и то је трајало 4 дана, било би кривично дело да се интубира пацијент са таквом сатурацијом. Зашто неко не би био на респиратору ако имате 34 слободна у том тренутку? За сваки случај кад се појави сумња, постоји надзор, увек постоји нешто што контролише оно прво што се уради, дозволите да нешто мало више знамо. Ви не разумете документе, али нисте из медицинске струке, то разумем, али морали бисте да завршите медицину. („Niko nije umro zato što je čekaо na respirator”, 2020).

Инсистирајући да такво питање не могу да му поставе епистемички субјекти који не поседују довољну количину знања, односно они који нису завршили медицину, Лончар оспорава епистемички ауторитет других и количину поверења коју заслужују. Коришћењем ове стратегије епистемички експерти учвршћују своју улогу у таквој мери да им дати ауторитет дозвољава да не одговоре на питања постављена од стране епистемичких субјеката који не поседују сличан ниво стручности.

4.4. Изношење сумњи о мотивима других епистемичких експерата

У другој екстерно усмереној реторичкој стратегији епистемички експерти оспоравају епистемички ауторитет других експерата тако

што доводе у сумњу њихове мотиве. На тај начин епистемички експерт који оспорава мотиве других у повратном смислу учвршћује поверење које остали епистемички субјекти имају у њега. Можемо узети за пример одговор премијерке Републике Србије, Ане Брнабић, који је дала на питања новинара о наводима у појединим страним медијима о броју преминулих у ковид болницама у Србији услед недостатка респиратора.

Ово што се пласира данас, и путем страних агенција, јесте безочна лаж и ништа друго сем лажи. Нећемо дозволити да се о Србији пљује и лаже и да се Србија унижава само из неких политичких разлога. („Ne postoji osoba u Srbiji koja je preminula jer nije bilo respiratora”, 2020).

На овај начин премијерка оспорава мотиве других, у овом случају страних медија, и не пружа директан одговор на питање већ уместо тога користи реторичку стратегију која има за циљ да повратно учврсти поверење које епистемички субјекти имају у њу и да очува улогу епистемичког ауторитета. На сличан начин председник Републике Србије, Александар Вучић, истовремено признаје одговорност за непоштовање препоручених епидемиолошких мера током конференције за штампу и оспорава мотиве епистемичких субјеката који износе критике на рачун таквог поступања.

Потпуно сте у праву и покушаћу да прихватим, пре свега због примера, не због тога што стварно на било који начин некога угрожавам, јер никога не угрожавам, видите да постоји метар и по размака. Али, као што сте видели, овде сам дошао са маском и чим будем завршио обраћање ставићу је. Ја разумем вашу потребу да у сваком тренутку мене за нешто окривите, нисам приметио да сте се тако ревносно борили за здравље људи кад су упадали у Скупштину, тукли полицију, гађали их и када је било јасно да ће то бити права биолошко-медицинска бомба. Али добро је да и то грађани виде. Али прихватам вашу критку, иако је она формална а не суштинска. Ја сам неко ко би требало да даје пример људима у Србији, и зато ћу се постарати да што је могуће више и ту вашу добронамерну жељу у потпуности поштујем. (Gligorijević, 2020).

Користећи ову реторичку стратегију Вучић оспорава мотиве других, иронично их називајући „добронамерном жељом”. Оно што две горе наведене реторичке стратегије чини карактеристичним јесте недостатак негирања одговорности. Међутим, уз индиректно прихваћену одговорност, епистемички експерти често наглашавају одговорност других експерата за остварене неуспехе и критички се осврћу на мотиве осталих експерата да би учврстили сопствени епистемички ауторитет и очували поверење осталих субјеката које је потребно да би успешно утицали на исходе кризних ситуација.

Закључна разматрања

У овом раду покушали смо да испитамо како епистемички експерти користе реторичке стратегије за учвршћивање епистемичког ауторитета током кризних околности. Наше истраживање указује на то да експерти користе језик у сврху убеђивања осталих епистемичких субјеката у стручност експерата и у поверење које на основу стручности завређују. Користећи истраживања из области социјалне психологије која испитују епистемичке димензије поверења и стручности (Kruglanski et al., 2009), као и нека новија истраживања усредсређена на сличне димензије (Damnjanović, et al., 2020), успели смо да издвојимо специфичне реторичке стратегије које епистемички експерти користе за учвршћивање епистемичког ауторитета. Исте ове стратегије биле су изражене и у нашем узорку изјава епистемичких експерата.

Слика 1. представља дијаграм који, осим до сада испитаних категорија реторичких стратегија и димензија епистемичког ауторитета, приказује садржај и стил који епистемички експерти користе како би учврстили епистемички ауторитет у епистемичкој мрежи одређеној конститутивним епистемичким факторима.

Слика 1.

На основу теоријске позадине истраживања можемо закључити да су епистемички експерти, током кризних околности, усредсређени на очување својих улога и ауторитета а не на очување постојећих пракси. Почетне хипотезе нашег истраживања биле су постављене у виду два централна питања. Користећи анализу садржаја и узорковање релевантних података из медија, дошли смо до закључка да епистемички експерти током криза изазваних пандемијама покушавају да сачувају улоге и ауторитет унутар мреже. Очување до тада установљених пракси присутно је само приликом коришћења интерно усмерених реторичких стратегија. Позивање на очување постојећих пракси, унутар епистемичке мреже, користи се као рационализација за претходно пружене гаранције и наглашавање нормативних одговорности које епистемички експерт има према осталим епистемичким субјектима. Међутим, на овај начин „очување пракси” представља конструкцију реторичке стратегије која епистемичком експерту осигурава улогу коју заузима унутар мреже. Штавише, понекад се позивање на очување претходно успостављених пракси, норми и правила не користи ни као средство за конструисање реторичке стратегије јер је епистемички неисплативо. Такав случај имамо код екстерно усмерених стратегија где је фокус стављен на друге епистемичке експерте, односно њихову стручност.

Наше истраживање показује да један од кључних разлога за недостатак промене унутар епистемичке мреже представља доминантно настојање експерата да очувају сопствени ауторитет и улогу. Одржавање позиције епистемичког ауторитета експертима допушта да отвореније и чешће износе мишљење о кризним околностима, када до њих дође. Кроз истраживање били смо усредсређени на кризе проузроковане пандемијама, али се наши закључци односе на сваки други контекст у којем је институционална промена отежана услед доминантних улога које експерти заузимају унутар ње. Док се структура овако успостављених епистемичких мрежа, и улога унутар ње, не реконфигурише, било каква институционална промена биће значајно отежана јер ће експерти настојати да очувају своје улоге и ауторитет и у периодима када не постоје кризне околности.

Будући да смо самоприписивање епистемичког ауторитета издвојили као кључни разлог дисфункционалности епистемичких мрежа у суочавању са кризним околностима, правац даљег истраживања требало би да буде усмерен ка епистемичким процедурама које епистемички субјекти могу користити током кризе. Ове епистемичке процедуре заснивале би се на анализи садржаја изјава које епистемички експерти износе пред епистемичке субјекте. Уз адекватну

идентификацију садржаја и стилова које експерти користе приликом комуникације са субјектима, могуће је препознати реторичке стратегије за самоприписивање епистемичког ауторитета, издвојити релевантне изворе информација и одмерити поступке спрам њих.

Са друге стране, даља истраживања би могла да испитају која од наведених реторичких стратегија (било да се ради о интерно и екстерно усмереним стратегијама или некој конкретној стратегији унутар њих) представља „најуспешнију”. Успешност реторичке стратегије као средства за учвршћивање епистемичког ауторитета представља значајан ресурс експертима који за циљ имају успостављање организације унутар епистемичке мреже погођене кризом. Стицање поверења епистемичких субјеката је значајно за експерте, јер им је, захваљујући поверењу, омогућено да утичу на исходе кризних околности. Да ли је контролисана организација мреже током кризних околности довољна неопходност да бисмо циљеве епистемичких експерата сматрали легитимним? Одговор на то питање можемо добити кроз будућа истраживања реализована у оквирима етике и филозофије политике.

Списак коришћене литературе:

- Afera vaccine: Svetlana Vukajlović plakala u sudnici i negirala krivicu (2015, Februar 26). *Kurir*. <https://www.kurir.rs/crna-hronika/1691552/afera-vaccine-svetlana-vukajlovic-plakala-u-sudnici-i-negirala-krivicu>
- Bala, V., & Goyal, S. (1998). “Learning from neighbours.” *The review of economic studies*, 65(3), 595–621.
- Bar, R. (1999). The impact of epistemic needs and authorities on judgment and decision making. *Unpublished doctoral dissertation, Tel Aviv University*.
- Brnabić: Ne postoji osoba u Srbiji koja je preminula jer nije bilo respiratora (2020, Jul 23). *Direkt*. <https://direkt.rs/brnabic-ne-postoji-osoba-u-srbiji-koja-je-preminula-je-rije-nije-bilo-respiratora/>
- Brnabić: Niko nije umro zato što je čekao na respirator (2020, Jul 23). *Radio Slobodna Evropa*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/30743472.html>
- Brown, A. D., Ainsworth, S., & Grant, D. (2012). The rhetoric of institutional change. *Organization Studies*, 33(3), 297–321.
- Coronavirus COVID-19 Global Cases (n.d.). *Center for Systems Science and Engineering, Johns Hopkins University*. <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>
- Creed, W. D., Scully, M. A., & Austin, J. R. (2002). Clothes make the person? The tailoring of legitimating accounts and the social construction of identity. *Organization Science*, 13(5), 475–496.
- Damnjanović, K., Ilić, S., Lep, Ž., Manojlović, M., Teovanović, P. (2020). Psihološki profil pandemije u Srbiji. *Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu*.

- Edmondson, R. (1984). "Rhetoric and Sociology. In *Rhetoric in Sociology*." Palgrave Macmillan, London, 14–31.
- Erkama, N., & Vaara, E. (2010). "Struggles over legitimacy in global organizational restructuring: A rhetorical perspective on legitimation strategies and dynamics in a shutdown case." *Organization Studies*, 31(7), 813–839.
- Živanović, K., (2011, Septembar 22). Osumnjičenima određen pritvor do trideset dana. *Danas*. <https://www.danas.rs/drustvo/osumnjicenima-odredjen-pritvor-do-trideset-dana/>
- Gligorijević, J. (2020, Jul 30). Prilog za istoriju neodgovornosti. *Vreme*. <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1806625>
- Golant, B. D., Sillince, J. A., Harvey, C., & Maclean, M. (2015). "Rhetoric of stability and change: The organizational identity work of institutional leadership." *Human relations*, 68(4), 607–631.
- Goldman, A. (2002). *Knowledge in a social world*. Oxford: Oxford University Press.
- Golsorkhi, D., Leca, B., Lounsbury, M., & Ramirez, C. (2009). "Analysing, accounting for and unmasking domination: On our role as scholars of practice, practitioners of social science and public intellectuals." *Organization*, 16(6), 779–797.
- Graffin, S. D., Bundy, J., Porac, J. F., Wade, J. B., & Quinn, D. P. (2013). "Falls from grace and the hazards of high status: The 2009 British MP expense scandal and its impact on parliamentary elites." *Administrative Science Quarterly*, 58(3), 313–345.
- Green Jr, S. E., Li, Y., & Nohria, N. (2009). "Suspended in self-spun webs of significance: A rhetorical model of institutionalization and institutionally embedded agency." *Academy of Management Journal*, 52(1), 11–36.
- Hardy, C., Palmer, I., & Phillips, N. (2000). "Discourse as a strategic resource." *Human relations*, 53(9), 1227–1248.
- Jepperson, R. (1991). "Institutions, institutional effects, and institutionalism." *The new institutionalism in organizational analysis*, 143–163.
- Kon poručio „nazoviprijateljima”: Nismo postupali kao Mengele (2020, Maj 20). *Radio-televizija Srbije*. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/3134/koronavirus-u-srbiji/3960197/predrag-kon-korona-fejsbuk-objava-.html>
- Kisić Tepavčević dovela u pitanje kompetentnost 350 lekara – potpisnika otvorenog pisma (2020, Jul 21). *021*. <https://www.021.rs/story/Info/Srbija/248823/Kisic-Tepavcevic-dovela-u-pitanje-kompetentnost-350-lekara-potpisnika-otvorenog-pisma.html>
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology* (2nd ed. Thousand Oaks. CA: SAGE.
- Kruglanski, A. W., Dechesne, M., Orehek, E., & Pierro, A. (2009). "Three decades of lay epistemics: The why, how, and who of knowledge formation." *European Review of Social Psychology*, 20(1), 146–191.
- Kruglanski, A. W., (1989) *Lay Epistemics and Human Knowledge: Cognitive and Motivational Bases*. New York, NY: Plenum.

- Kruglanski, A. W., Raviv, A., Bar-Tal, D., Raviv, A., Sharvit, K., Ellis, S., ... & Mannetti, L. (2005). "Says who? Epistemic authority effects in social judgment." *Advances in experimental social psychology*, 37, 345–392.
- Lefsrud, L. M., & Meyer, R. E. (2012). "Science or science fiction? Professionals' discursive construction of climate change." *Organization Studies*, 33(11), 1477–1506.
- Lončar: Đilas ne bi trebalo da govori o zdravstvu, o tome ne zna ništa (2021, April 29). *N1 Beograd*. <https://rs.n1info.com/vesti/loncar-djilas-ne-bi-trebalo-da-govori-o-zdravstvu-o-tome-ne-zna-nista/>
- Maguire, S., & Hardy, C. (2009). "Discourse and deinstitutionalization: The decline of DDT." *Academy of management journal*, 52(1), 148–178.
- Micelotta, E. R., & Washington, M. (2013). "Institutions and maintenance: The repair work of Italian professions." *Organization Studies*, 34(8), 1137–1170.
- Nelson, J. S., Megill, A., & McCloskey, D. N. (Eds.). (1987). *The rhetoric of the human sciences: Language and argument in scholarship and public affairs*. University of Wisconsin Press.
- Serbia Reports First Case of Coronavirus – Health Minister (2020, March 6). *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-healthcare-coronavirus-serbia-idUSKBN20T152>
- Pandemija i Srbija (2010, Jun 7). *Radio-televizija Srbije*. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/671/novi-grip/720416/pandemija-i-srbija.html>
- Проглашено ванредно стање у Србији, затварају се школе (2020, Март 20). *Радио-телевизија Србије*. <https://www.rts.rs/page/stories/koronavirus-vlada-odluke.html>
- Scott, W. R. (2013). *Institutions and organizations: Ideas, interests, and identities*. London: Sage publications.
- Shaffer, D. W., Hatfield, D., Svarovsky, G. N., Nash, P., Nulty, A., Bagley, E., ... & Mislavy, R. (2009). "Epistemic network analysis: A prototype for 21st-century assessment of learning." *International Journal of Learning and Media*, 1(2).
- Shaffer, D. W., & Graesser, A. (2010). "Using a quantitative model of participation in a community of practice to direct automated mentoring in an ill-formed domain." In *Proceedings of the 4th International Workshop on Intelligent Tutoring Systems and Ill-Defined Domains held at the 10th International Conference on Intelligent Tutoring Systems (ITS '10)* (pp. 61–68).
- Sine, W. D., & David, R. J. (2003). "Environmental jolts, institutional change, and the creation of entrepreneurial opportunity in the US electric power industry." *Research Policy*, 32(2), 185–207.
- Testova za virus korona ima sasvim dovoljno (2020, April 23). *Istinomer*. <https://www.istinomer.rs/izjava/testova-za-virus-korona-ima-sasvim-dovoljno/>
- Todorović o optužbama na račun N1: Ne znam za takav zaključak, iznenađen sam (2020, april 16). *Cenzolovka*. <https://www.cenzolovka.rs/pritisci-i-napadi/todorovic-o-optuzbama-na-racun-n1-ne-znam-za-takav-zakljucak-iznenadjen-sam/>

- Transkript prve epizode (2011, novembar 1). *Insajder*. <https://insajder.net/sr/sajt/vaccine/337/>
- Vaara, E., Tienari, J., & Laurila, J. (2006). "Pulp and paper fiction: On the discursive legitimation of global industrial restructuring." *Organization studies*, 27(6), 789–813.
- Vakcinacija propala, a Kon ostaje (2010, Februar 2). *Istinomer*. <https://www.istinomer.rs/izjava/vakcinacija-propala-a-kon-ostaje/>
- Vučić: Policijski čas od petka u 18h u Beogradu, moguće i u celoj Srbiji (2020, jul 7). *B92, Tanjug*. https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=07&dd=07&nav_category=11&nav_id=1704132
- Скупштина Србије укинула ванредно стање (2020, мај 6). *Влада Републике Србије*. <https://www.srbija.gov.rs/vest/464097/skupstina-srbije-ukinula-vanredno-stanje.php>
- Warnick, B. (2000). "Two systems of invention: The topics in the Rhetoric and The New Rhetoric." *Rereading Aristotle's Rhetoric*, 107–129.
- Warnick, B., & Kline, S. L. (1992). "The New Rhetoric's argument schemes: A rhetorical view of practical reasoning." *Argumentation and advocacy*, 29(1), 1–15.
- Wodarg, W. (2009, December 18) *Motion for a Resolution and a Recommendation: Faked Pandemics – a threat for health*, Parliamentary Assembly. <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=12720&lang=en>
- Zanoni, P., & Janssens, M. (2004). "Deconstructing difference: The rhetoric of human resource managers' diversity discourses." *Organization studies*, 25(1), 55–74.
- Zollman, K. J. (2007). "The communication structure of epistemic communities." *Philosophy of science*, 74(5), 574–587.
- Zollman, K. J. (2010). "The epistemic benefit of transient diversity." *Erkenntnis*, 72(1), 17.
- Šalom protiv sukoba oko toalet-papira (2020, Mart 19). *Istinomer*. <https://www.istinomer.rs/izjava/salom-protiv-sukoba-oko-toalet-papira/>

Ljiljana Radenović*

Petar Nurkić**

EPISTEMIC AUTHORITY AND RHETORICAL STRATEGIES IN CRISIS CIRCUMSTANCES

Abstract: In this paper we will examine how experts from certain epistemic networks behave in the circumstances of a crisis. Our main goal is to show rhetorical strategies experts use to strengthen their own epistemic authority. We will do that by analysing experts' strategies used in two pandemics: the one caused by A h1n1 virus in 2009 and the current pandemic caused by SARS-CoV-2. There are four different, but interrelated, rhetorical strategies, that epistemic experts use to consolidate their epistemic authority. Two are internally oriented and consist of 1) experts providing additional reasons for why the measures they propose in the time of crises are rational and (2) experts emphasising their own responsibilities in the crises. Experts also use two externally oriented rhetorical strategies by which they (3) challenge the expertise of other experts and (4) raise doubts about the motives of other epistemic experts.

Keywords: Epistemic networks, epistemic experts, epistemic authority, rhetorical strategies.

* Full Professor, 1972, Department of Philosophy, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, lradenovic72@gmail.com

** Junior Researcher, 1991, Institute of Philosophy, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, petarnurkic91@gmail.com

CIP – Каталогизација у публикацији –
Народна библиотека Србије, Београд

316.42“19/20“(082)

17.01“19/20“(082)

165.6/.8(082)

ЕТИКА и истина у доба кризе : зборник радова / Ненад
Цекић (уредник). – Београд : Универзитет, Филозофски факултет,
2021 (Београд : Службени гласник). – 282 стр. : илустр. ; 24 см. –
(Едиција Човек и друштво у време кризе)

„ Овај зборник је настао у оквиру научноистраживачког пројекта
„Човек и друштво у време кризе...“ --> колофон. – Тираж 200. –
Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз
сваки рад. – Abstracts.

ISBN 978-86-6427-184-4

а) Друштвена криза -- Морал -- 20в-21в -- Зборници б) Друштвене
промене - - Етика -- 20в-21в -- Зборници в) Епистемологија --
Зборници

COBISS.SR-ID 52703497

Зборник *Етика и истина у доба кризе* је амбициозна и еkleктична колекција есеја који пружају јединствену прилику да се пандемија корона вируса сагледа са многих тачака гледишта, користећи разноврсну терминологију, методологију и аргументацију. Посебна вриједност зборника је у томе што се бави проблематиком доприноса филозофије друштву у доба акутне и дуготрајне кризе.

Из рецензије проф. др Небојше Кујунџића

У зборнику радова под насловом *Етика и истина у доба кризе* пружа се читав спектар анализа и одговора на питања која кризе постављају на глобалном нивоу, али и пред сваког појединца. У Зборнику се анализирају различита релевантна питања и теме. Поставља се питање поверења у државу и друштво, тематизују „логика катастрофе” као дубинска логика стварности, песимизам и оптимизам у доба кризе и стављају на проверу институционализована правила, норме и претпоставке.

Из рецензије др Бориса Милосављевића

Тематске целине зборника *Етика и истина у доба кризе* успешно сумирају услове настанка кризних ситуација и повлаче разлику између добрих и лоших покушаја да се на дату кризу одговори. На ова питања можемо добити одговоре у поглављу зборника који се односе на епистемолошке аспекте кризе (било да су то питања одговорности, ауторитета, поверења, кризе критеријума или патернализма).

Из рецензије проф. др Војислава Божичковића

